

Списание за наука

„Ново знание“

ISSN 2367-4598 (Online)

Академично издателство „Талант“

*Висше училище по агробизнес и развитие на
регионите - Пловдив*

New Knowledge

Journal of Science

ISSN 2367-4598 (Online)

Academic Publishing House „Talent“

*University of Agribusiness and Rural Development -
Bulgaria*

<http://science.uard.bg>

STATE AND DEVELOPMENT OF ORGANIC PLANT PRODUCTION IN BULGARIA

Keranka Nedeva, Nanyo Nanev, Valko Stoilov

Abstract: This article provides a brief overview of the development of organic farming, the legislative and strategic framework of the sector in Bulgaria. The aim of the study is to reveal the state and to outline the direction of development of organic plant growing in Bulgaria, highlighting some basic problems in its current state. In conclusion, some challenges and possible solutions to its modern dynamics are outlined.

Key words: organic farming, organic crops, organic operators.

СЪСТОЯНИЕ И РАЗВИТИЕ НА БИОЛОГИЧНОТО РАСТЕНИЕВЪДСТВО В БЪЛГАРИЯ

Керанка Недева, Наньо Нанев, Вълко Стоилов

Резюме: В настоящата статия се прави кратък преглед на развитието на биологичното земеделие, на законодателната и стратегическа рамка на сектора в България. В заключение са посочени някои предизвикателства и възможни решения пред неговата съвременна динамика в България. Конкретната цел на изследването е да се разкрие състоянието и начертае посоката на развитие на биологичното растениевъдство в България, като се изтъкнат и някои проблеми пред неговото съвременно състояние.

Ключови думи: биологично земеделие, биологично растениевъдство, биологични оператори.

ВЪВЕДЕНИЕ

Биологичното растениевъдство е съвкупна система за управление на сектора, в която се съчетават най-добрите практики по отношение опазването на околната среда, поддържа се висока степен на биологично разнообразие, опазват се природните ресурси, прилагат се високи стандарти и методи на производство, съобразени с предпочитанията на част от потребителите към продукти, произведени чрез използване на естествени вещества и процеси.

Схемата за биологично земеделие, в т. ч. на биологичното растениевъдство в ЕС, стартира през 1987 г. Реформата от 1992 г. на Общата селскостопанска политика на ЕС (ОСП) предоставя първото основание за подпомагане на земеделските производители за преминаване към или поддържане на биологичното производство с финансиране от ЕС. В световен мащаб ЕС е един от основните производители на биологични храни.

През последните години пазарът на биологични продукти в ЕС се разраства значително. Успоредно с това през последното десетилетие и броят на производителите на биологични продукти и площта за биологично производство се увеличават с бързи темпове. Всяка година 500 000 ha земеделска земя в ЕС се преобразуват в площи за биологично земеделие.

Биологичното растениевъдство е важен секторен приоритет в политиката за развитие на земеделието в Република България и един от акцентите на ОСП за периода 2014-2020 г.

Насърчаването на земеделските производители за преминаване или поддържане на биологично земеделие допринася едновременно за:

- **опазване на околната среда** - укрепва агроecosystemите, опазва биоразнообразието и предоставя възможност на бъдещите поколения да се възползват от съхранената природа;
- **производство на здравословни храни** - тази форма на земеделие отговаря на нуждите на нарастващия брой потребители, тъй като използва безопасни и екологично чисти методи на производство;
- **появата на ново направление в социалната политика и повишаване на социалния ефект в обществото** - създава заетост в селските райони и повече работни места в сравнение с конвенционалното земеделие.

През последните няколко години биологичното производство в страната се развива с бързи темпове, като се наблюдава тенденция на увеличение както на броя на операторите, така и на площите, включени в система на контрол. В България са налице запазени от екологична гледна точка райони, което е предпоставка за развитие на биологичното земеделие.

Развитието на сектора е стимулирано от възможностите за подпомагане на биологичните производители по Програмата за развитие на селските райони и усилията на Министерство на земеделието, храните и горите (МЗХГ) в партньорство с бизнеса и неправителствените организации в сектора за популяризиране на ползите за производителите и потребителите на този вид продукти и храни. Нарастващият брой на производителите, преработвателите и търговците, които се присъединяват към системата на контрол и сертификация за биологичното производство, показва, че все повече хора осъзнават ползите от този вид производство.

Информацията за състоянието на биологичното производство в България се основава главно на данни от годишните доклади на МЗХГ, специализирана информация на официално одобрени от министъра на земеделието, храните и горите контролиращи лица на биологично производство, както и на информация от Eurostat, FAO и FiBL (*Forschungsinstitut für biologischen Landbau*).

Общата цел на настоящата политика в областта на биологичното земеделие, биологичното растениевъдство в частност, и на нормативната уредба на ЕС е да се осигури устойчиво развитие на сектора. Очаква се биологичното земеделие да следва развитието на пазара за биологични продукти в ЕС като се гарантира сигурността на сектора.

Въпреки двойното увеличение на обработваемата площ за биологично земеделие в ЕС в последните години разликата между производството и търсенето в ЕС се покрива основно от вноса. Последниците от това са:

- пропуснати възможности за производителите от ЕС;
- риск от ограничаване на разширяването на пазара за биологични продукти;
- намаляване на ползите за околната среда, свързани с биологичното земеделие.

Усъвършенстване на законодателството относно биологичното производство е широко призната политика в сектора.

Регламентът на Европейския парламент и на Съвета относно биологичното производство и етикетирането на биологични продукти *цели постигането на следните основни приоритети за подобряване на законодателството в областта на биологичното производство:*

(1)отстраняване на пречките за устойчиво развитие на биологичното производство в ЕС;

(2)гарантиране на лоялна конкуренция за земеделските стопани и оператори, както и възможности за по-добро функциониране на вътрешния пазар, запазване или подобряване на доверието на потребителите в биологичните продукти.

Допълнителното хармонизиране на екологичната политика търси и предполага активности в следните области:

- повишаване на прозрачността чрез конкретни разпоредби във връзка с таксите, които могат да се събират за контрол, и засилване на разпоредбите, свързани с публичното оповестяване на операторите заедно с информация за техния статус по отношение на сертифицирането;

- въвеждане на групово сертифициране за малки земеделски стопани в ЕС с оглед на намаляване на разходите за контрол и сертифициране и свързаната административна тежест, укрепване на местните мрежи, които допринасят за по-добри пазарни ниши и осигуряване на условия на равнопоставеност с операторите в трети държави;

- хармонизиране на действията, които трябва да се предприемат при установяване на неразрешени продукти или вещества чрез въвеждане на конкретни разпоредби в случаи, при които земеделските стопани са възпрепятствани от това да предлагат на пазара своите продукти като биологични поради неумишленото наличие на неразрешени продукти или вещества. Възможно е държавите-членки да бъдат оправомощени да отпуснат национални плащания за компенсиране на понесените в тези случаи загуби.

- осигуряване на равни възможности за биологичните оператори от ЕС и в трети държави, чрез адаптиране на търговския режим, както и гарантиране доверието на потребителите.

В България Министерство на земеделието, храните и горите осъществява държавната политика, свързана с управление (регулация) и контрол в областта на биологичното производство, и гарантира спазването на правната рамка в областта на биологичното земеделие на равнище ЕС.

На национално ниво правилата за биологично производство се уреждат със Закона за прилагане на общата организации на пазарите на земеделски продукти на

Европейския съюз (ЗПООПЗПЕС) и Наредба № 1 от 7 февруари 2013 г. за прилагане на правилата на биологично производство на растения, животни и аквакултури, растителни, животински продукти, продукти от аквакултури и храни, тяхното етикетирание и контрола върху производството и етикетирането.

Приемането на Наредба за изменение и допълнение на Наредба № 1 от 7 февруари 2013 г. е нормативна основа за постигане на следните по-важни резултати:

1. Развитие на биологичното земеделие в България като един от приоритетите на Министерство на земеделието, храните и горите и на Европейската комисия в проектите на програмни документи за развитие на Общата селскостопанска политика през периода 2014-2020 г.

2. Запазване на положителните тенденции, свързани с увеличаване на броя на операторите и размера на площите, включени в система на контрол, както и нарастване на видовото разнообразие на отглежданите по биологичен начин култури и селскостопански животни.

3. Гарантиране на официалния контрол и надзор на биологичното производство чрез осъществяване на контрол на дейността на контролиращите лица на биологично производство на основание на чл. 27, ал. 1 от РЕГЛАМЕНТ (ЕО) № 834/2007 на Съвета от 28 юни 2007 година относно биологичното производство и етикетирането на биологични продукти и за отмяна на Регламент (ЕИО) № 2092/91

4. Регламент (ЕО) № 834/2007 и чл. 18, ал. 2 от Закона за прилагане на общата организация на пазарите на земеделски продукти на ЕС.

5. Поддържане на регистъра за база данни на лицата, които осъществяват контрол за спазване на правилата за биологично производство на земеделски продукти и храни и означаването им съгласно изискванията на Регламент на ЕО) № 834/2007 и на производители, преработватели и търговци на земеделски продукти и храни, произведени по правилата за биологично производство.

6. Одобряване на контролиращи лица на територията на Република България за извършване на контролна дейност по смисъла на Регламент (ЕО) № 834/2007.

7. Въвеждането на нов раздел V от глава V „Обмен на информация” ще осигури по-добро взаимодействие между различните институции.

СЪСТОЯНИЕ И РАЗВИТИЕ НА БИОЛОГИЧНОТО РАСТЕНИЕВЪДСТВО В БЪЛГАРИЯ

В последните няколко години биологичното земеделие е един от секторите, които в условията на криза се развива с бързи темпове, като непрекъснато нарастват площите и броят на операторите, включени в система на контрол.

Благоприятните условия за това са свързани с:

- усилията на МЗХГ в партньорство с бизнеса и неправителствените организации в сектора за популяризиране на ползите за производителите и потребителите на този вид продукти и храни;
- подпомагане на биологичните производители по Програмата за развитие на селските райони;
- съпътстващите ползи за околната среда и селските райони;
- осведомеността и желанието на потребителите да се хранят здравословно;
- много добрите условия и предпоставки за развитие на биологичното земеделие в страната и съхранените от екологична гледна точка райони.

Данните показват, че броят на регистрираните оператори (производители, преработватели и търговци) в система на контрол от 2009 г. - годината, от която се прилага новото европейско законодателство в областта на биологичното земеделие, до 2016 г. нараства с бързи темпове.

Таблица 1. Брой оператори (производители, преработватели, търговци), свързани с биологичното производство

Години	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Брой	214	339	311	476	820	1054	3750	3995	4092	6173	7262

Източник: МЗХГ, данни от годишните доклади на контролиращите лица на биологичното производство

Към края на 2016 г. общо регистрираните в Министерство на земеделието, храните и горите биологични оператори са 7 262 броя - с 1 089 повече спрямо година по-рано. От тях 6 961 броя са производителите,

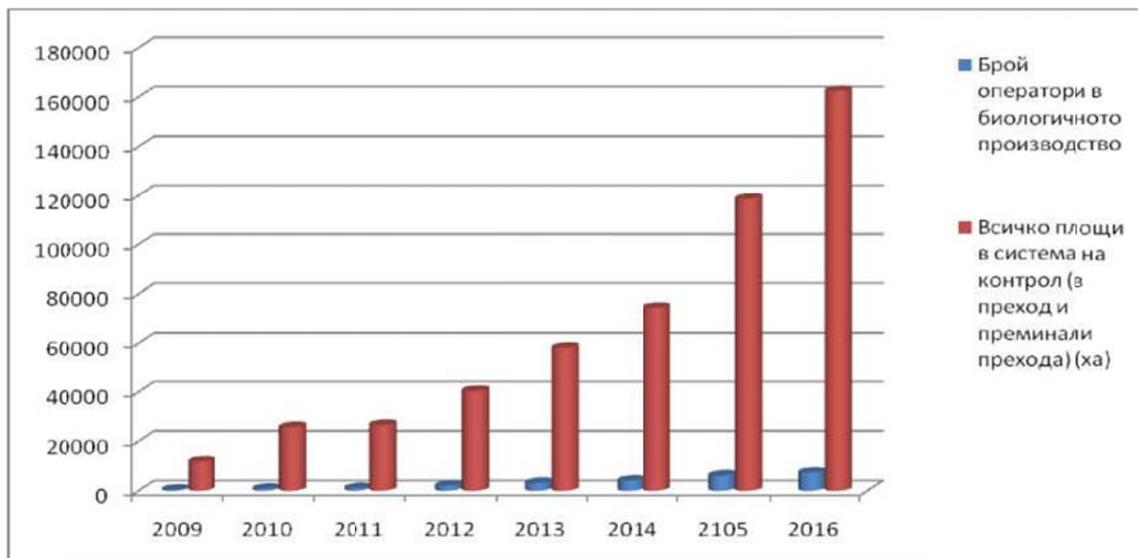
През 2016 г. броят на операторите в система на контрол в биологичното производство представлява 7,4% от общия брой на регистрираните земеделски производители по Наредба № 3 от 1999 г. за създаване и поддържане на регистър на земеделските стопани. За сравнение - през предходната година този дял е 6,4%.

В сравнение с 2009 г. - годината, от която се прилага новото европейско законодателство в областта на биологичното земеделие, през 2016 г. броят на операторите в система на контрол е нараснал повече от 15 пъти.

Таблица 2. Всичко площи на биологично производство в система на контрол (в преход и преминали прехода)

Години	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Площ (ха)	11789	25647	26622	40378	58107	74351	118571	162352

Източник: МЗХГ, въз основа на данни от годишните доклади на контролиращите лица на биологичното производство

Фигура 1. Брой оператори (производители, преработватели, търговци) и площи в биологичното производство

През 2016 г. площите в система на контрол заемат дял от 3,2% от общата използвана земеделска площ в страната и 3,0% от общите площи, декларирани по Схемата за единно плащане на площ (СЕПП).

През посочения период от 2009 г. до 2016 г. в България се очертава ясна тенденция на повишаване на площите, върху които се прилагат методите на биологично производство. Към края на 2016 г. площите с биологично производство са нараснали 14 пъти спрямо 2009 г.

От гледна точка на видовото разнообразие на биологичното растениевъдство най-предпочитани от земеделските производители са трайните насаждения, техническите култури и зърнено-житните култури (Таблица 3).

Таблица 3. Площи на земеделски култури, отглеждани по биологичен начин (ха)

Вид култури	Общо площи, (ha)				
	2012	2013	2014	2015	2016
Зърнено-житни култури	7 532	7 669	12061	22191	30940
Технически култури - общо	7 909	9 336	12878	20873	30512
Пресни зеленчуци. пьпеши. ягоди, култивирани гъби (общо)	1421	1037	1445	1866	3678
Трайни насаждения	10959	16884	18213	25946	33174
Постоянни ливади и пасища	7957	15476	21831	31796	38736
Свободна земя / Угар	2315	2905	2205	6209	8074

Източник: МЗХГ, въз основа на данни от годишните доклади на контролиращите лица на биологичното производство

През последните две години в България се очертава тенденция на повишаване на площите, върху които се прилагат методите на биологично производство (в това число площи в период на преход и биологични площи), както и на сертифицираните екологично чисти райони, от които се събират диворастящите култури - гъби, билки и горски плодове.

Площите, заети с **технически култури** в система на контрол през 2016 г., са 30512 ha (в т.ч. площи с маслодайна роза, ароматни култури, медицински растения и подправки). Това е с 46% повече спрямо 2015 г.

Значително е увеличението на площите с **етерично-маслени, лекарствени култури и подправки**, които достигат до 18 089 ha - при 11 456 ha през 2015 г. Най-голям дял от тази група култури заемат площите с **лавандула**, които възлизат на 4 499 ha, следвани от тези с **кориандър** - с 4 492 ha, и **резене** - с 3 627 ha.

Двойно увеличение на площите спрямо предходната 2015 г. се наблюдава и при групата на **пресните зеленчуци** като: артишок, лук, моркови, марули, карфиол и броколи, дини, пьпеши, ягоди и култивирани гъби. Най-голям дял от тази група култури се пада на тикви – 1 418 ha, и артишок - 741 ha. Почти 22% е увеличението на годишна база на площите с **постоянни ливади и пасища**, които към края на 2016 г. са вече 38 736 ha.

Ръст от 6 581 ha спрямо 2015 г. бележат площите с **фуражни култури** от обработваеми земи (култури за зелено), което се дължи на засиления интерес от страна на операторите към биологичното животновъдство.

Площите, заети с трайни насаждения, отглеждани по биологичен начин, през 2016 г. възлизат на 33 174 ha, което е със 7 228 ha повече в сравнение с предходната година. Ръстът се дължи основно на нарастване на площите с костилкови овощни видове, семкови овощни видове, орехоплодни и лозя. Продължава да нараства интересът към групата на орехоплодните видове - орехи, лешници, бадеми и кестени. През 2016 г. площите на тази група култури нарастват до 18 484 ha - при 15 366 ha за 2015 г. Продължава да нараства и интересът към отглеждането по биологичен начин на лозята, като от 4 199 ha през 2015 г. в края на 2016 г. те достигат до 5 390 ha. В

сравнение с година по-рано се наблюдава увеличение както на площите с винени сортове (от 4 013 ha на 5 390 ha), така и на тези с десертни сортове (от 186 ha на 247 ha).

Пазарът на биологични продукти в България е сравнително нов и все още твърде малък, но в същото време бързоразвиващ се. През последните няколко години се наблюдава бум на пазара на биопродукти в страната. Увеличава се броят на специализираните магазини, както и броят на търговските вериги, които се включват в дистрибуцията на биологичните храни.

По-голяма част от българските биологични храни и продукти са предназначени за външни пазари. Българските биологични пресни плодове и зеленчуци, сладка, лютеници, сушени плодове и ядки имат превъзходни вкусови качества и са високо ценени на европейския и световен пазар.

По данни на Българска агенция по безопасност на храните (БАБХ) - компетентен орган, отговарящ за вноса на биологични продукти от трети страни, през 2016 г. в България са осъществени 126 броя внос на такива продукти. Внасят се предимно екзотични продукти, които не се произвеждат в страната, и суровини, които се влагат в производството на биологични храни като: какао, какаово масло, различни видове семена от киноа, фурми и паста от фурми, кокосово масло, кокосово брашно и др. Сред страните извън ЕС биологични продукти се внасят основно от Перу, Китай, Тунис, Индия, Шри Ланка и др.

Финансовото подпомагане на биологичното производство в ЕС и България започват с първите реформи на Общата селскостопанска политика (ОСП) през 80-те и 90-те години на миналия век. Основна причина за промените е не само свръхпроизводството на субсидираните култури, но и повишената чувствителност на европейските страни към опазването на околната среда, биоразнообразието и хуманното отношение към животните. Благодарение на държавните субсидии и повишения потребителски интерес през 90-те години биологичното земеделие започва убедително да завоюва своя територия в световен мащаб, в това число и в България.

Реформите в ОСП за програмния период 2014-2020 г. предполагат 30% от директните плащания да бъдат отделени за т. нар. „зелени директни плащания“. Биологичните производители получават безусловно „зелени директни плащания“ за площите в система на контрол. Развитието на земеделието в ЕС след 2014 г. и финансирането му е все по-тясно свързано с темата екология и устойчиво използване на природните ресурси. Съгласно разпоредбите на Регламент на Европейския парламент и на Съвета относно подпомагане на развитието на селските райони от Европейския земеделски фонд за развитие на селските райони за периода 2014-2020 г. България е разработила отделна мярка 11 „Биологично земеделие“ по ПРСР 2014-2020 г.

НАСОКИ ЗА РАЗВИТИЕ НА БИОЛОГИЧНОТО РАСТЕНИЕВЪДСТВО В БЪЛГАРИЯ

1. МЗХГ следва да насочи своите усилия към работа по посока на запазване на тенденциите за увеличаване на броя на биологичните оператори и размера на площите в система на контрол, както и нарастване на видовото разнообразие на отглежданите по биологичен начин култури. Трябва да се гарантира изпълнението на държавната политика в областта на надзора и контрола на биологичното производство и спазването на изискванията на европейските регламенти и на националното законодателство в тази насока.

2. Да се възложи на МЗХГ, Българска академия на науките (БАН), Селскостопанска академия (ССА), неправителствени организации и други държавни

институции и организации да намерят такава формула, че да се докаже очакваният ефект от преминаване към биоземеделие.

3. Да се изготви единна национална методика и механизъм за практическа реализация на държавната подкрепа в лицето на МЗХГ за създаването на нормативна база за биорастениевъдство, както и установяването единна национална сертификационна система в България.

4. Да се предложат икономически стимули (експортни премии и други лостове) за повишаване на конкурентоспособността и издигане на „еко” имиджа на собствениците на хранително-вкусовите предприятия, които предлагат в техния асортимент биопродукти за външния пазар.

5. Да се възложат от съответните държавни органи и институции разработки за по-детайлни изследвания на секторните относителни предимства и конкурентоспособността на крайни продукти от българското биоземеделие. По този начин биопроизводителите и преработвателите на биопродукти на доказали се и търсени биосуровини, като грозде, плодове, зеленчуци, билки и етеричномаслени растения, ще бъдат мотивирани да ги преработват в собствените ферми или да се сдружават, за да намаляват разходите за тази преработка и реализация.

6. МЗХГ следва да насърчи интереса на земеделските стопани към мярката биологично земеделие. За тази цел е необходимо да се извърши инвентаризация на подадените площи за подпомагане по райони, сектори или култури. По този начин би се отчело към кои сектори се проявява най-голям интерес и съответно има най-добра реализация на произведената биопродукция.

7. Финансово подпомагане да получават само активните фермери, т.е. тези, които работят земята и създават заетост на местно ниво. Преодоляване на последиците от дейности, които не носят директно добавен продукт. Това касае преди всичко т.нар. „позеленяване” на ОСП, или прехвърлянето на агроекологични мерки от Втори стълб към Първи стълб, като задължителни условия за получаване на директни плащания на площ. В отделни райони на страната конвенционалните фермери все още не са разбрали значението на кръстосаното съответствие. Но от друга страна, в малките екстензивни стопанства в екологичните райони на страната или в тези по НАТУРА 2000 изискванията по този „зелен компонент” вече са покрити. Например: има повече от 3 култури, което предполага видово и сортово разнообразие, поддържат се ливадите и пасищата и се оставят буферни зони, тераси или угар. Така страната ни трябва да изисква подобни плащания да бъдат обвързани с регионален подход (агроекологичните зони) и съобразяване с размера на стопанствата. При стопанства с над 30 дка площи със зеленчукови, етеричномаслени или трайни насаждения едно преминаване към биопроизводство би донесло по-високи финансови и екологични ползи на фермерите. Но в същото време страната ни трябва категорично да подкрепи мерките за развитие на иновациите, агроекологичните дейности, опазване на зоните в НАТУРА 2000, насърчаване на стопанства на млади фермери, стимулиране и изграждане на предприятия в селските райони, както и насърчаване на инициативността на местно равнище (програмата ЛИДЕР).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Броят на операторите и площите в система на контрол в България през последните три години нараства повече от четири пъти. Все повече земеделски производители се насочват към биологично производство, както и все повече потребители търсят здравословна и незамярсена с изкуствени торове и други химически съставки продукция. Мотивацията и на производителите, и на потребителите е следствие от грижата за екологичното равновесие на земята и за

собственото здраве. Пазарът на биологични продукти в ЕС и в световен мащаб се развива динамично, като независимо от условията на криза бележи постоянен ръст. България разполага с благоприятни възможности за развитие на биологичното земеделие и нейна актуална цел е да заеме достойно място във все още незапълнената пазарна ниша на биологични продукти в ЕС и света.

ЛИТЕРАТУРА

1. Кабакчиева, Ц. Реалност и перспективи за развитие на биологичното земеделие в България. Списание „Диалог“, 4, 2017.
2. МЗХГ, Годишен доклад за състоянието и развитието на земеделието, 2017
3. МЗХГ, Агростатистика, 2017
4. НСИ, 2017
5. Eurostat
6. FAO
7. FiBL